

فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۷، شماره ۲۳، تابستان ۹۶

شاخص‌های فرهنگ سیاسی جمهوری اسلامی ایران در بُعد کلان از دیدگاه نخبگان

محمدصادق جلالی راد^۱، رزیتا سپهرنیا^۲

چکیده

ایران از جمله معدود کشورهایی است که در چشم‌انداز سیاسی و آرمانی خویش به دنبال تحقق سیاست‌های فرهنگی است. از این رو، تأکید بر اجرای سیاست‌های فرهنگی ایرانی اسلامی و فقدان شاخص‌های فرهنگ سیاسی سبب شده تا نتوان به مقایسه و ارزیابی فرهنگی‌پذیری سیاسی در جامعه اقدام نمود. از این رو، هدف این مقاله شناسایی و احصای شاخص‌های فرهنگ سیاسی ایران در بعد کلان و در نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

روش تحقیق در این پژوهش روش ترکیبی کیو(کمی-کیفی) است. جامعه آماری شامل ۵۴ نفر از اساتید و صاحب‌نظران سیاسی دانشکده‌های علوم سیاسی دانشگاه‌های دولتی و دانشگاه‌های آزاد اسلامی استان تهران و البرز است. روش نمونه‌گیری در این تحقیق به صورت هدفمند بوده و کاملاً غیراحتمالی انجام شده است. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق‌ساخت با گویه‌هایی برگرفته از مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه‌های دلفی صاحب‌نظران تشکیل شده است. روایی پرسشنامه به صورت صوری و محتوایی مورد تأیید و پایایی پرسشنامه نیز از طریق آلفای کرونباخ مورد تأکید صاحب‌نظران قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق آمار توصیفی و استنباطی و تحلیل

۱. دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری عمومی در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات؛ رایانامه: mohammad_jalalirad@yahoo.com

۲. استادیار گروه علوم اجتماعی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن (نویسنده مسئول)؛ رایانامه: sepehrnia@riau.ac.ir

عاملی کیو انجام پذیرفته است.

نتایج نشان داد که با آرای اکثریت صاحب نظران می توان شاخص های مشارکت در انتخابات، تاکید بر ارزش های بومی و مذهبی و فلسفه انتظار و ظهور منجی را جزء اولویت های فرهنگ سیاسی جمهوری اسلامی ایران در بعد کلان مطرح نمود. این تحقیق می تواند گام کوچکی را در راستای تبیین الگوی فرهنگ سیاسی در ایران ایفا کند.

کلیدواژه ها: فرهنگ سیاسی، جمهوری اسلامی ایران، بعد کلان، شاخص، روش کیو

۱. مقدمه

اولین بار، گابریل آلموند^۳ واژه فرهنگ سیاسی را به کار برد. به نظری، هر نظام سیاسی درون الگویی خاص از سمت گیری برای کنش سیاسی فعالیت دارد. آلموند و وریا در کتاب فرهنگ مدنی این مفهوم بندگی از فرهنگ سیاسی را منقح تر ساختند و فرهنگ سیاسی را بر حسب سمت گیری ها و ایستارهای سیاسی افراد در قبال نظام سیاسی خویش تعریف کردند. «وقتی از فرهنگ سیاسی یک جامعه سخن می گوئیم در واقع به نظام سیاسی به همان وجهی که در قالب شناخته ها، احساسات و ارزشیابی های اعضای آن در ذهن و روح آن ها جای گیر شده است نظر داریم» (چیلکوت، ۱۳۷۷: ۳۴۵).

در واقع فرهنگ سیاسی یک جامعه مجموعه ای از آرمان ها، نگرش ها و طرز برخورد های کم و بیش ثابت درباره قدرت و سیاست است که تحت تأثیر عقاید، نمادها، ارزش ها و باورهای افراد و در متن تاریخ و حیات جمعی آن ها شکل می گیرد و به رفتارها و کنش های سیاسی در قبال نظام سیاسی جهت می دهد (اخترشهر، ۱۳۸۶: ۵۷). پی بردن به فرهنگ سیاسی جامعه و اینکه آن ها چه ویژگی و شاخصی از فرهنگ سیاسی را دارند و نیز راه حل بهتر شدن فرهنگ سیاسی یکی از مباحثی است که چندین و چند سال در بین متفکران داخل و خارجی مورد توجه بوده است.

با توجه به اینکه ایران در چشم انداز بیست ساله و در اسناد بالادستی (نقشه مهندسی فرهنگی) خویش به دنبال تحقق سیاست های فرهنگی است، از جمله محدود کشورهایی است که در چشم انداز سیاسی و آرمانی خود در پی تحقق سیاست های فرهنگی است، از این رو تأکید بر اجرای سیاست های فرهنگی ایرانی اسلامی و فقدان شاخص های فرهنگ سیاسی سبب شده است نتوان به مقایسه و ارزیابی فرهنگ پذیری سیاسی در جامعه و تعیین وضعیت موجود در حوزه های سیاست گذاران، کارگزاران سیاسی، جامعه عام مردمی و یا تعیین وضعیت مطلوب نهایی در راستای فرهنگ ملی و اسلامی ایرانی اقدام کرد و این امر موجب بروز وقفه و رکود در ارتقا و توسعه پایدار و توسعه سیاسی فرهنگی جامعه شده است. فقدان نقشه جامع فرهنگ سیاسی در جامعه در وهله اول به دلیل نبودن معیارها و شاخص های سنجش و ارزیابی این مقوله است؛ چرا که برای ترسیم هر پدیده ای ابتدا باید معیارهای اندازه گیری آن را تعیین کرد و در نهایت به ارزیابی و یا ارتقای آن پرداخت. در این پژوهش، محققان سعی دارند با ارائه

3. Almond

4. The Civic Culture

الگویی نسبتاً جامع، محوریت مشترکی را برای اندیشیدن در حوزه «فرهنگ سیاسی» فراهم آورند، تا صاحب‌نظران سیاسی، کارگزاران و مردم تشکیل دهنده فرهنگ عام را قادر سازند با پذیرش محتوایی مشترک و قابل قبول، توانایی تجزیه و تحلیل کیفیت و کمیت این مقوله بین رشته‌ای را فراهم آورند. امروزه برای تحقق آرمان‌های متعالی دینی و ملی ایرانی باید به هنرهای دیپلماسی سیاسی مجهز بود، از این رو به نظر می‌رسد انتخاب مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی باید با شاخص‌های روتین^۵ موجود در جوامع بین‌الملل نیز همخوانی لازم را داشته باشد تا بتواند علاوه بر تأمین نیازهای داخلی کشور شرایط مقایسه و ارزیابی جهانی را نیز فراهم نماید.

از این رو، این پژوهش بر آن است تا به نوعی شاخص‌سازی یا استانداردسازی در مفاهیم انتزاعی فرهنگ سیاسی را ایجاد کند و این شاخص‌ها بتوانند شرایط مقایسه بین فرهنگ‌پذیری سیاسی را بین دولت‌های مختلف ایرانی و کشورهای منطقه و جهان مهیا نماید. چرا که در صورت نپرداختن به این مسئله نمی‌توان فرهنگ سیاسی را در دوره‌های مختلف با یکدیگر مقایسه و ارزیابی کرد و حتی جهت دیپلماسی‌های سیاسی و فرهنگی نمی‌توان بر مبنای و شاخص‌های مشترک اعمال استراتژی نمود. به هر جهت، وجود شاخص‌های فرهنگ سیاسی علاوه بر ایجاد زمینه‌های کمی‌سازی، می‌تواند در راستای ارتقای کیفی تعاملات سیاسی و فرهنگ سیاسی نیز سودمند باشد. هدف از این پژوهش شناسایی شاخص‌های فرهنگ سیاسی در بُعد کلان شامل شاخص‌های برگرفته از مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی غربی، فرهنگ سیاسی سنتی و فرهنگ سیاسی اسلامی است.

۲. مبانی نظری

واژه فرهنگ سیاسی، که معادل «Political Culture» در انگلیسی و «الثقافة السياسية» در عربی است، پس از جنگ جهانی دوم در ادبیات توسعه سیاسی مطرح شده است. این واژه را نخستین بار، گابریل آلموند در علم سیاست به کار برد. تعبیر فرهنگ سیاسی را همچنین می‌توان در نوشته‌های جامعه‌شناختی و مردم‌شناختی کسانی مانند ساموئل بوراندر، آدام اولام، روت بندیکت، مارگارت مید، آبرام کاردینر، رالف لیتون و... دنبال کرد که در زمینه فرهنگ و شخصیت کار کرده‌اند (به نقل از: ابوطالبی، ۱۳۸۴: ۱۱). فرهنگ سیاسی از دیدگاه صاحب‌نظران و محققان به گونه‌های متنوعی مطرح و ارائه شده است. به عنوان مثال، می‌توان به گونه‌های فرهنگ سیاسی تعریف شده از سوی گابریل آلموند (محدود، تبعی، مشارکتی)، والتر روزنباوم (مدنی، غیردینی، ایدئولوژیک، همگن، چندپاره)، دانیل لازار (فردگرا، اخلاق‌گرا، سنتی)، محمود سریع‌القلم (قبیله‌ای و عشیره‌ای)، سمیح فارسون و مهرداد مشایخی (اسلام‌گرا، آزادی‌خواه و جامعه‌گرا) اشاره کرد.

نکته‌ای که باید متذکر شد آن است که، برای طبقه‌بندی فرهنگ سیاسی باید به مجموعه شرایط محیطی و نظام سیاسی توجه کرد. ترکیب شرایط مختلف، فرهنگ‌های سیاسی متفاوتی را درست می‌کند؛ شاید به همین دلیل، پژوهشگران، فرهنگ سیاسی را به صورت‌های مختلف طبقه‌بندی کرده‌اند.

گابریل آلموند و سیدنی وربا^۶ طی دو سال (۱۹۵۹-۱۹۶۰) از راه مصاحبه با حدود ۵ هزار نفر در ۵ کشور انگلستان، ایالات متحده آمریکا، آلمان، ایتالیا و مکزیک کوشیدند ایستارهای سیاسی ملی را از راه سنجش سه متغیر مهم اندازه گیری کنند: ۱. مردم فکر می کنند حکومت چه تأثیری در زندگی آن‌ها دارد؟ ۲. مردم نسبت به حکومت چه تکلیفی احساس می کنند؟ ۳. مردم از حکومت چه انتظاری دارند؟ از نظر این دو پژوهشگر در کتاب *فرهنگ مدنی*، سه نوع فرهنگ سیاسی برآمده از این متغیرها هستند: ۱. فرهنگ سیاسی محدود^۷؛ ۲. فرهنگ سیاسی تبعه^۸؛ ۳. فرهنگ سیاسی مشارکت^۹.

فرهنگ سیاسی، برخاسته از فرهنگ یک جامعه است که در فرایند اجتماعی شدن، بازتولید می شود یا امکان تغییر پیدا می کند. فرهنگ سیاسی دربرگیرنده طیف وسیعی از خصلت‌های بشری است که رنگی سیاسی به خود گرفته است. این خصلت‌ها که اجزای تشکیل دهنده فرهنگ سیاسی به شمار می روند، عبارت‌اند از: تلقیات، عقاید، احساسات و عواطف، ارزش‌ها، جهت‌گیری‌ها و بالاخره رفتارها در یک جامعه سیاسی. این مفهوم عام از دیدگاه‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته است که در ادامه به پاره‌ای از آن‌ها اشاره می شود.

۲. ۱. فرهنگ سیاسی از نظر آلموند

در نگاه آلموند، فرهنگ سیاسی مجموعه‌ای از منش‌ها، اعتقادات و احساسات یک ملت نسبت به سیاست در زمانی مشخص است. این فرهنگ سیاسی را تاریخ آن ملت از طریق فرایندهای اجتماعی، اقتصادی و عمل سیاسی مداوم شکل می دهد. آن الگوهای منشی که در تجربه گذشته شکل گرفته‌اند، تأثیر اجبارکننده پراهمیتی بر رفتار سیاسی آینده دارند. «فرهنگ سیاسی بر رفتار افراد در ایفای نقش سیاسی، بر محتوای تقاضای سیاسی آن‌ها و واکنش آن‌ها نسبت به قوانین تأثیر می گذارد» (به نقل از: نادمی، ۱۳۹۰: ۱۵).

آلموند در ارزیابی سطح فرهنگ سیاسی جامعه معین، چهار ضابطه را یاد آور شده است:

۱. فرد چه شناختی در مورد ملت، نظام سیاسی به مفهوم کلی آن و چه شناختی از تاریخ آن، اندازه، موقعیت، قدرت، خصوصیات «قانون اساسی» و مانند آن دارد؟ احساساتش نسبت به نظم اجتماعی چیست؟
۲. از ساخت‌ها و نقش‌های نخبگان سیاسی مختلف و خط مشی‌های سیاسی پیشنهادی که در جریان رو به بالای خط مشی‌سازی وجود دارد، چه شناختی دارد؟ احساسات و عقایدش در مورد این ساخت‌ها، رهبران و خط مشی‌های سیاسی پیشنهادی چیست؟
۳. درباره جریان رو به پایین اجرای خط مشی، ساخت‌ها، افراد و تصمیمات مربوط به این روندها چه شناختی دارد؟ احساسات و عقایدش درباره آن‌ها چیست؟
۴. چگونه خود را به عنوان عضوی از نظام سیاسی تصور می کند؟ در مورد حقوق، قدرت‌ها،

6. Verba
7. Parochial
8. Subjective
9. Participation

تعهدات و استراتژی‌های مربوط به دسترسی به نقطه نفوذ چه شناختی دارد؟ و درباره قابلیت‌هایش چگونه فکر می‌کند؟ (به نقل از: عابدی اردکانی، ۱۳۹۳: ۱۴۳).

بنابراین، اصطلاح «فرهنگ سیاسی» به موضع‌گیری‌های خاص سیاسی اشاره می‌کند، گرایش نسبت به نظام سیاسی و قسمت‌های مختلف آن و گرایش نسبت به نقش خویش در نظام. «ما از فرهنگ سیاسی صحبت می‌کنیم، همان‌گونه که می‌توانیم از فرهنگ اقتصادی، یا فرهنگ مذهبی سخن بگوییم و آن عبارت است از مجموعه‌ای از موضع‌گیری‌ها نسبت به اهداف خاص و روند اجتماعی و... زمانی که از فرهنگ سیاسی یک جامعه صحبت می‌کنیم، به نظام سیاسی‌ای اشاره می‌کنیم که در شناخت‌ها، احساسات و ارزیابی مردمش درونی شده است و مردم آن را استنباط کرده، در آن قرار می‌گیرند؛ چنان‌که ایشان در نقش‌های غیرسیاسی و نظام‌های اجتماعی، اجتماعی شده‌اند» (به نقل از رزاقی، ۱۳۷۵).

آلموند بر این اساس، سه مدل از فرهنگ سیاسی را عرضه می‌کند:

۱. فرهنگ سیاسی جوامعی که افرادش در محدوده مناسب سنتی تابع تصمیم‌گیری‌های سران و رهبران هستند.

۲. فرهنگ سیاسی جوامعی که افرادش تا آن حد مشارکت داده می‌شوند که در معرض سیاست‌گذاری قرار می‌گیرند.

۳. فرهنگ سیاسی جوامعی که افرادش مشارکت فعال دارند، تا آنجا که حتی بر سیاست‌گذاری‌ها اثر می‌گذارند.

آلموند براساس هر یک از این مدل‌ها و یا تلفیقی از آن‌ها به تحلیل جایگاه جوامع انسانی و این موضوع پرداخته است که یک جامعه تا چه اندازه دارای فرهنگ سیاسی مدنی است (به نقل از: نادمی، ۱۳۹۰: ۱۵-۱۶).

آلموند با بیان اینکه در مقایسه نظام‌های موجود، بررسی نهادهای حقوقی چندان نتیجه‌ای نمی‌دهد، می‌کوشد برای مقایسه روش شناختی نظام‌های سیاسی با کمک از جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی طرحی ارائه دهد. او تأکید می‌کند که نظام‌های اصلی سیاسی را «که در جهان فعلی وجود دارند می‌توان بر حسب رشته‌های پیونددهنده دسته‌بندی کرد». از این لحاظ، رویکرد فرهنگ سیاسی، با رویکرد نهادهای حقوقی، در این معنا تفاوت دارد که رویکرد نهادهای حقوقی بر ساختار حقوقی نهادهای سیاسی و روند تصمیم‌گیری مطابق با قانون اساسی تأکید دارد، در حالی که رویکرد فرهنگ سیاسی گامی پیش‌تر می‌نهد و بر فراسوی نهادهای رسمی سازمان سیاسی تأکید می‌کند. آلموند می‌گوید: «باید نقش پیوندهای خانوادگی، نقش توده‌ها، انتخاب‌کنندگان، گروه‌بندی‌های سببی و پایدار و همه کانون‌های قدرت و نفوذ در روند سیاسی و... به حساب آورده شود» (به نقل از: عالم، ۱۳۷۴: ۱۵۲۸).

۲.۲. فرهنگ سیاسی از نظر سیدنی وربا

سیدنی وربا از محققان و پیشگامان حوزه مطالعات فرهنگ سیاسی در بحث از فرهنگ سیاسی و رابطه آن با کنش و رفتار سیاسی، فرهنگ سیاسی را «نظام باورهای تجربه‌پذیر، نهادها و ارزش‌هایی می‌داند که پایه و مبنای کنش سیاسی است». وی به تبع آلموند، بر این عقیده است که فرهنگ سیاسی می‌خواهد

بین تجزیه و تحلیل خرد (جنبه‌های روانشناختی رفتار سیاسی فرد) و تجزیه و تحلیل کلان (جامعه‌شناسی سیاسی) پل بزند (هنری لطیف پور، ۱۳۸۰: ۲۶). وریا می‌گوید: «فرهنگ سیاسی ماهیتاً شامل نظامی از باورهای تجربی، نشانه‌های بیانی و عاطفی و ارزش‌ها است که شرایطی را که عمل سیاسی در آن رخ می‌دهد، مشخص می‌کند» (به نقل از: عابدی اردکانی، ۱۳۹۳: ۱۴۳). سیدنی وریا فرهنگ سیاسی را چنین مفهوم‌بندی می‌کند: «فرهنگ سیاسی عبارت است از نظام باورهای تجربه‌پذیر، نمادها و ارزش‌هایی که پایه کنش سیاسی است (به نقل از: رزاقی، ۱۳۷۵). او می‌گوید که فرهنگ سیاسی می‌خواهد بین تجزیه و تحلیل فرد، یعنی جنبه‌های روانشناختی رفتار سیاسی فرد، و تجزیه و تحلیل کلان، یعنی جامعه‌شناسی سیاسی، پل بزند. فرهنگ سیاسی می‌کوشد تجزیه و تحلیل رفتاری را در بررسی مفهوم‌های مهم سیاسی مثل ایدئولوژی سیاسی، حاکمیت، مشروعیت، ملیت و حکومت به کار گیرد.

زمانی که از فرهنگ سیاسی صحبت می‌شود، عملاً وارد ذهن افراد شده و با استفاده از ابزارهای روان‌کاوانه به بررسی دلایل جهت‌گیری و رفتارهای سیاسی آن‌ها پرداخته می‌شود و با استفاده از روانشناسی سیاسی می‌توان دریافت که چگونه عقاید و رفتارهای سیاسی فرد شکل می‌گیرند. فرهنگ سیاسی محیطی روانی است که تضادهای سیاسی در آن هدایت می‌شوند و سیاست‌های عمومی در آن اتخاذ می‌گردند. در محیط ذهنی-روانی مزبور مجموعه وسیعی از راه‌های تفکر و شیوه‌های اندیشه فرد دربارهٔ جلوه‌ها و مصداق‌های سیاست شکل می‌گیرند. مهم‌ترین عملی را که در این محیط می‌توان صورت داد تبیین الگوهایی است که سبب جهت‌گیری فرد نسبت به عینیت‌ها و واقعیات سیاسی اجتماعی و پدیده‌های مختلف آن می‌شوند. به این ترتیب، مهم‌ترین دستاورد تعریف فرهنگ سیاسی این مدعا است که احتمالاً جهت‌گیری‌ها و رفتارهای سیاسی فرد رابطه‌ای علت و معلولی با ارزش‌ها و سمبل‌های او دارند (به نقل از: نظری، علم و آل‌غفور، ۱۳۹۲: ۷۷؛ و نیز: امینی و خسروی، ۱۳۸۹: ۱۳۰).

۳.۲. فرهنگ سیاسی از نظر رابرت دال

رابرت دال 'فرهنگ سیاسی را عامل مهم تعیین‌کننده الگوهای متفاوت سیاسی می‌داند. وی با بهره‌گیری از رویکرد فرهنگ سیاسی، جنبه‌هایی از ذهن و روان جوامع سیاسی را در نظر می‌گیرد و به کمک این رویکرد، الگوهای مختلف مخالفت سیاسی را در چهار جهت تبیین می‌کند:

۱. جهت‌گیری نسبت به سیستم سیاسی: دل‌بستگی در برابر احساس غربت؛
۲. جهت‌گیری نسبت به عمل جمعی: همکاری در برابر فقدان همکاری؛
۳. جهت‌گیری نسبت به دیگران: اعتماد در برابر بی‌اعتمادی؛
۴. جهت‌گیری نسبت به حل مسائل: عملگرایی در برابر تعصب عقیدتی (به نقل از نادمی، ۱۳۹۰: ۱۶؛ رزاقی، ۱۳۷۵؛ عظیمی و رسولی، ۱۳۸۹: ۲۳۰).

۳. مروری بر پیشینه تحقیقات داخلی

با مروری بر بیش از ۱۴۰ تحقیق انجام شده در حوزه فرهنگ سیاسی (بدون توجه به استخراج شاخص‌های فرهنگ سیاسی، فقط به دلیل ذکر کلمه فرهنگ سیاسی) تحقیقی که به وضوح به احصا و تبیین شاخص‌های فرهنگ سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران، توجه نماید وجود نداشت. از این رو، محقق جهت جمع‌آوری شاخص‌های موجود فرهنگ سیاسی ایران به صورت فراتحلیل با مرور بر بیش از ۱۴۰ مقاله و پایان‌نامه مرتبط، به استخراج شاخص‌های فرهنگ سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبادرت نمود. علی‌رغم این امر، پایان‌نامه‌ها و تحقیقات نسبتاً مرتبط در زیر مطرح می‌شوند. از جمله این تحقیقات می‌توان به پژوهش شریف (۱۳۸۷) با عنوان «تحول فرهنگ سیاسی در ایران پس از انقلاب اسلامی از دو حیث چرایی و چگونگی» اشاره کرد. وی فرهنگ سیاسی را در قالب تحول در ساخت سیاسی، شکل‌گیری تکثر سیاسی، تحولات جمعیتی تغییر سطوح تحصیلی، تغییر در گروه‌های مرجع و تحول در حوزه فرهنگ و اندیشه معرفی کرده است و اعتقاد دارد که فرهنگ تبعی پیش از انقلاب به فرهنگ سیاسی مشارکتی پس از انقلاب تبدیل شده است و تغییر شکل ساختاری فرهنگ سیاسی را چرایی و چگونگی فرهنگ سیاسی انقلاب معرفی می‌کند.

پژوهش دیگر را کریمی (۱۳۹۰) با موضوع «تحلیل مقایسه‌ای فرهنگ سیاسی نخبگان سیاسی ایران: اصلاح طلب و اصول‌گرا» انجام داده است. وی با مطالعه شاخص‌های فرهنگ سیاسی که گابریل آلموند و سیدنی وربا انجام دادند، به این جمع‌بندی دست یافته است که بروز نوعی از پوپولیسم سیاسی در ساختار سیاسی ایران باعث شده است اصلاح‌طلبان با داشتن نحلّه فکری روشنفکری، نسبت به دیدگاه تکثرگرایانه اقبال بیشتری از خود نشان دهند و از این رو، حمایت از آزادی بیان و تساهل‌داری بار ارزشی مثبتی میان آن‌ها است و پیوند میان اصولگرایان با بازاریان و روحانیون باعث شده است به فرهنگ سیاسی توده نزدیک‌تر و در نتیجه از اعتماد سیاسی، اعتماد به نفس در مشارکت سیاسی و احساس امنیت سیاسی بالاتری برخوردار باشند.

پژوهش عباسی (۱۳۹۱) با عنوان «نقش فرهنگ سیاسی شیعه در ارتقای توسعه سیاسی جمهوری اسلامی ایران» از دیگر پژوهش‌های این حوزه است. وی عناصر فرهنگ سیاسی شیعه را امر به معروف، امامت، غیبت و انتظار، عدالت، جهاد، شهادت، اجتهاد، نهضت عاشورا، مردم‌سالاری دینی، مصلحت و آزادی معرفی کرده و اینگونه نتیجه گرفته است که شناخت صحیح از فرهنگ شیعه و استفاده از اصول اساسی دین و بازگشت به اعتقادات واقعی شیعی بدون تغییر و تبدیل آن بر اساس منافع به ارتقای توسعه سیاسی منجر خواهد شد.

پوستین چی (۱۳۸۹) در پژوهش خود با عنوان «نشانه‌شناسی فرهنگ سیاسی مقاومت در دفاع مقدس» با تأکید بر شاخص‌های شهادت‌گرایی، ایثار و فداکاری، اسطوره‌های مذهبی چون اسطوره عاشورا، بیگانه‌هراسی، بسیج سیاسی و اجتماعی و نمادهای مذهبی به این نتیجه رسیده است که بسیاری از مفاهیم بنیادین ایدئولوژی شیعه با روحیه ایرانی گره خورده و قدرت مقاومت و خودآگاهی سیاسی و دینی را باز تولید کرده است.

۴. روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش در این تحقیق روش کیو است که نوعی روش ترکیبی است؛ یعنی در بعد انتخاب حجم نمونه هدفمند و غیراحتمالی نمونه‌های آماری را مورد توجه قرار داده است و از طریق مصاحبه کیفی (روش کیفی) به استخراج شاخص‌های فرهنگ سیاسی پرداخته شده است ولی در گام بعدی با تحلیل عاملی ساختاری، محقق به بررسی و مقایسه شاخص‌ها (روش کمی) پرداخته است. روش کیو ضمن برخورداری از ویژگی‌های روش کیفی، از رویکرد کمی نیز برخوردار است و از آمار بیشترین بهره را می‌برد. در این روش، گویه‌های بررسی شده، بر روی کارت‌هایی که به کارت‌های کیو موسوم هستند، نوشته یا چاپ می‌شوند و در اختیار پاسخگویان قرار می‌گیرند و به ترتیبی که پژوهشگر تعیین می‌کند، روی کارت‌های مقیاس لیکرت توزیع می‌شوند؛ به صورتی که توزیع فراوانی‌ها «شبه نرمال» باشد. بنابراین، روش کیو یک روش تحقیق مورد استفاده برای مطالعه ذهنیت افراد است و در باب اینکه چگونه افراد در مورد یک مقوله فکر می‌کنند، مورد استفاده قرار گرفته است (خوشگویان فرد، ۱۳۸۶: ۱۴).

با این توضیح، محقق قصد دارد به بررسی ذهنیت متخصصان و صاحب‌نظران در خصوص شاخص‌های تشکیل دهنده فرهنگ سیاسی در کشور بپردازد. در این روش، اطلاعات و مفاهیم مستخرج از کتب، مقالات و اسناد در حوزه فرهنگ سیاسی در اختیار سیاست‌گذاران، قانون‌گذاران، مسئولان و کارگزاران اجرایی مرتبط و کاملاً متخصص قرار داده می‌شود و سؤالات به صورت نیمه‌باز و ارائه پیشنهاد خواهد بود تا برای آن‌ها معنا و تفسیری بیاورد که ذهنیت آن‌ها شناسایی و اطلاعات مبهم و پنهانی که در ورای این اطلاعات آشکار نهفته است، کشف شود و تنوع دیدگاه‌های ذهنی در مورد فرهنگ سیاسی را توصیف کند و با مرتب‌سازی نمونه به وسیله مشارکت‌کننده بیشتر با ابزار سنجش درگیر و نهایتاً خود ذهنیت اندازه‌گیری شود. در این پژوهش، به نگرش متخصصان و صاحب‌نظران در خصوص ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است. برای گردآوری فضای گفتمان در این تحقیق، ابتدا به مطالعه کتب، پایان‌نامه‌ها، مقالات، سایت‌ها، پرداخته شد و در مرحله بعدی با تعدادی از خبرگان این موضوع به عنوان متخصصان و صاحب‌نظران آگاه در این حوزه مصاحبه و دیدگاه‌های آن‌ها در این خصوص دریافت شد.

نکته قابل توجه در پژوهش به روش کیو این است که برخلاف سایر پژوهش‌های آماری، جامعه نمونه در این روش مشارکت‌کنندگان نیستند بلکه گزینه‌های مجموعه کیو جامعه نمونه را تشکیل می‌دهند. در این روش هر مشارکت‌کننده در حکم یک متغیر ظاهر می‌شود. از این رو، در روش کیو، مشارکت‌کنندگان آگاهانه و از بین افراد گوناگون فضای گفتمان با تحصیلات، شغل و تجربه متفاوت که انتظار می‌رود ذهنیت‌های متنوع‌تری داشته باشند و به عنوان «نمونه‌گیری هدفمند» انتخاب می‌شوند (دانایی فرد، حسینی و شیخها، ۱۳۹۲: ۶۲-۵۹). برخلاف روش‌های کمی معمول که در آن‌ها از شمار بسیاری از پاسخگویان اندک سؤالاتی کرده می‌شود، در مطالعه کیو، سؤالات بسیار به شمار اندکی از پاسخگویان عرضه می‌شود. به این ترتیب، مطالعات کمی بیش از همه بر توزیع‌ها تاکید دارند ولی مطالعات کیو بر سؤال‌ها (خوشگویان فرد، ۱۳۸۶: ۲۹-۲۸). در این تحقیق، به دلیل وجود قضاوت‌ها و پیش‌دوری‌های نگرشی و دسته‌بندی‌های جناحی و سیاسی مختلف، اشباع و اجماع

اطلاعاتی در خصوص شاخص‌ها با ۵۴ حجم نمونه محقق گردید. نمونه آماری عبارت‌اند از ۵۴ نفر از اساتید از دانشگاه‌های دولتی و سراسری تهران و البرز که نام آن‌ها از این قرار است: دانشگاه‌های امام حسین (ع)، تهران، شهید بهشتی، علامه طباطبایی، تربیت مدرس، پیام نور و دانشگاه‌های آزاد واحد علوم تحقیقات، واحد تهران مرکز، واحد تهران جنوب، واحد کرج، واحد رودهن. این افراد به صورت غیر احتمالی و هدفمند انتخاب شدند و از طریق مصاحبه و با بهره‌گیری از کارت‌های کیو، در نگرش و اولویت‌بندی نگرشی مورد بررسی قرار گرفتند. مصاحبه‌ها به روش «تحلیل تم»^{۱۱} انجام شد، به طور ایدئال در مصاحبه با استفاده از تحلیل تم و مضامین، به جمع‌آوری اطلاعات تازمانی ادامه داده می‌شود که به «نقطه اشباع»^{۱۲} اطلاعاتی رسیده شود. به نحوی که داده‌های جدید جمع‌آوری شده با داده‌هایی که قبلاً جمع‌آوری شده بودند تفاوتی نداشته باشند. از این رو برای جمع‌آوری اطلاعات از مصاحبه عمیق و پرسشنامه (به صورت کارت کیو) استفاده شده است.

در پژوهش حاضر، ابتدا برای تعیین الگوی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مصاحبه عمیق از ۶۰ نفر از متخصصان مرتبط استخراج شد و با توجه به فاز اول و دوم تحقیق بالغ بر ۴۵۰ گزاره یا عبارت به دست آمد که با ویرایش، جمع‌بندی و طبقه‌بندی عبارت‌ها از مصاحبه‌ها و مقالات، ۷۳ عبارت در قالب شش مؤلفه و سه بُعد مشخص گردید که در این مقاله فقط بُعد کلان بررسی و تحلیل شده است.

در این پژوهش برای تعیین روایی پرسشنامه، از روایی محتوایی استفاده شده است. بدین صورت که پرسشنامه تهیه شده بین ۲۰ نفر از افراد متخصص و صاحب‌نظر توزیع شده و از نظر صوری و محتوایی مورد تأیید قرار گرفته است. پایایی پرسشنامه نیز از طریق آزمون-آزمون مجدد و در گام دوم از ضریب آلفای کرونباخ به قرار زیر استفاده شد:

مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی	آلفای کرونباخ
فرهنگ سیاسی غربی	۰/۷۶۵۱
فرهنگ سیاسی سنتی	۰/۸۳۵۲
فرهنگ سیاسی اسلامی	۰/۸۴۵۳

برای تحلیل آماری داده‌های حاصل، از روش تحلیل عاملی استفاده شده است که یک روش چند متغیره است؛ تحلیل عاملی کیو و «تحلیل مؤلفه‌های اصلی»^{۱۳}، که از بُعد آماری همان تحلیل عاملی است و شامل استخراج عامل‌ها، چرخش آن‌ها و محاسبه امتیازهای عاملی می‌شود، ولی از دو نظر با تحلیل عاملی عادی متفاوت است: نخست آنکه تحلیل عاملی بر روی افراد به جای متغیرها صورت می‌گیرد و دوم اینکه این شیوه سنجش داده‌های مورد استفاده در تحلیل عاملی کیو ذهنی است، در حالی که در تحلیل عاملی، از روش عینی استفاده می‌شود (خوشگویان فرد، ۱۳۸۶: ۱۳۴-۱۳۳).

11. Theme Analysis
12. Saturation
13. Principle Components Analysis

برای استفاده از این روش، از مدل «معادلات ساختاری»^{۱۴} و نرم افزار «لیزرل»^{۱۵} استفاده می شود. از این رو در راستای تجزیه و تحلیل این تحقیق از آمار توصیفی، میانگین و واریانس برای نشان دادن سهم شاخص ها و آمار استنباطی و بهره گیری از تحلیل عاملی و آزمون فریدمن برای نشان دادن ضرورت اولویت ها استفاده شده است.

۵. یافته های تحقیق

- ۵.۱. توصیف شاخص های فرهنگ سیاسی جمهوری اسلامی ایران
 ۵.۱.۱. توصیف متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص های فرهنگ سیاسی غربی

جدول ۱. فراوانی و میانگین گویه های شاخص های فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از مؤلفه فرهنگ سیاسی غربی

میانگین	کاملاً موافقم	موافقم	کمی موافقم	نظری ندارم	کمی مخالفم	مخالفم	کاملاً مخالفم	
۵/۶۰۳۸	۲۸/۳	۴۱/۵	۱۷/۰	۱/۹	۱/۹	۵/۷	۳/۸	مشارکت در انتخابات
۵/۴۶۳۰	۲۰/۴	۳۸/۹	۲۷/۸	۱/۹	۳/۷	۵/۶	۱/۹	پذیرش دموکراسی
۵/۱۶۹۸	۱۱/۳	۴۳/۴	۱۸/۹	۱۵/۱	۱/۹	۷/۵	۱/۹	تولید شبکه ارتباطی سیاسی جهانی
۴/۶۷۳۱	۷/۷	۲۸/۸	۲۸/۸	۱۵/۴	۱/۹	۱۱/۵	۵/۸	توسعه طلبی سیاسی
۴/۶۷۳۱	۱۳/۵	۱۹/۲	۳۴/۶	۵/۸	۱۱/۵	۱۱/۵	۳/۸	جهانی سازی سیاسی

برای سنجش متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از مؤلفه فرهنگ سیاسی غربی پنج گویه یا گزاره با توجه به ادبیات موضوعی در یک طیف هفت قسمتی طراحی گردید. نتایج به دست آمده نشان می دهد که گویه «مشارکت در انتخابات» با میانگین ۵/۶۰۳۸ در یک دامنه هفت قسمتی از نظر پاسخگویان بیشترین تأثیر و گویه «توسعه طلبی سیاسی» و «جهانی سازی سیاسی» با رتبه میانگین ۴/۶۷۳۱ کمترین اثر را برجای گذاشته است.

14. SEM: Structural Equation Modeling
 15. Lisrel

۵. ۲.۱. توصیف متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از مؤلفه فرهنگ سیاسی سنتی

جدول ۲. فراوانی و میانگین گویه‌های متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از مؤلفه فرهنگ سیاسی سنتی

میانگین	کاملاً موافقم	موافقم	کمی موافقم	نظری ندارم	کمی مخالفم	مخالفم	کاملاً مخالفم	
۶/۱۵۳۸	۳۲/۷	۵۳/۸	۱۱/۵		۱/۹			تأکید بر ارزش‌های بومی و مذهبی
۵/۷۷۳۶	۲۰/۸	۵۰/۹	۲۰/۸	۳/۸		۳/۸		تمرکزگرایی
۵/۷۵۹۳	۳۳/۳	۳۸/۹	۱۸/۵			۷/۴	۱/۹	خویشاوندسالاری
۵/۶۳۴۶	۲۶/۹	۴۲/۳	۱۹/۲		۳/۸	۵/۸	۱/۹	اسطوره‌سازی
۵/۵۶۶۰	۳۴/۰	۳۰/۲	۱۸/۹	۷/۵		۳/۸	۵/۷	رابطه‌مداری به‌جای شایسته‌مداری سیاسی
۵/۵۴۷۲	۲۶/۴	۳۹/۶	۲۰/۸		۵/۷	۳/۸	۳/۸	بیگانه‌هراسی
۵/۳۳۳۳	۲۹/۶	۲۹/۶	۲۰/۴	۵/۶		۹/۳	۵/۶	عوام‌زدگی
۵/۲۸۰۰	۱۲/۰	۴۶/۰	۱۶/۰	۱۶/۰	۴/۰	۶/۰		حفظ فاصله قدرت
۵/۰۱۸۹	۱۷/۰	۳۲/۱	۲۲/۶	۱۱/۳	۳/۸	۷/۵	۵/۷	دوآلیسم فرهنگی
۴/۷۴۰۷	۱۱/۱	۳۱/۵	۲۷/۸	۱/۹	۹/۳	۱۴/۸	۳/۷	مردسالاری

برای سنجش متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی سنتی ده گویه یا گزاره با توجه به ادبیات موضوعی در یک طیف هفت قسمتی طراحی گردید. نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که گویه «تأکید بر ارزش‌های بومی و مذهبی» با میانگین ۶/۱۵۳۸ در یک دامنه هفت قسمتی از نظر پاسخگویان بیشترین تأثیر و گویه مردسالاری با رتبه میانگین ۴/۷۴۰۷ کمترین اثر را بر جای گذاشته است.

۵. ۳.۱. توصیف متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی اسلامی

جدول ۳. فراوانی و میانگین گویه‌های متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از مؤلفه فرهنگ سیاسی اسلامی

میانگین	کاملاً موافقم	موافقم	کمی موافقم	نظری ندارم	کمی مخالفم	مخالفم	کاملاً مخالفم	
۶/۰۰۰۰	۲۹/۶	۴۸/۱	۱۶/۷	۳/۷	۱/۹			فلسفه انتظار و ظهور منجی
۵/۹۶۳۰	۲۹/۶	۴۶/۳	۱۸/۵	۳/۷		۱/۹		حاکمیت فرهنگ شیعی گری
۵/۹۰۷۴	۳۳/۳	۳۵/۲	۲۴/۱	۳/۷	۳/۷			شهادت طلبی
۵/۹۰۵۷	۱۸/۹	۵۴/۷	۲۴/۵	۱/۹				پابندی به نمادهای دینی
۵/۸۸۶۸	۳۲/۱	۳۷/۷	۲۰/۸	۵/۷	۳/۸			حاکمیت فرهنگ عاشورایی
۵/۷۵۴۷	۲۰/۸	۵۴/۷	۱۵/۱	۱/۹	۵/۷		۱/۹	ظلم ستیزی
۵/۷۳۵۸	۲۰/۸	۴۳/۴	۲۸/۳	۵/۷		۱/۹		قاعده نفی سبیل
۵/۷۲۲۲	۱۸/۵	۴۲/۶	۳۱/۵	۷/۴				پذیرش کاریزما
۵/۶۴۸۱	۱۸/۵	۴۲/۶	۲۹/۶	۳/۷	۵/۶			امر به معروف و نهی از منکر
۵/۶۱۱۱	۲۵/۹	۳۳/۳	۲۴/۱	۱۱/۱	۳/۷	۱/۹		پذیرش مطلقه ولایت فقیه
۵/۵۷۴۱	۲۵/۹	۳۳/۳	۲۵/۹	۷/۴	۱/۹	۵/۶		خودی و غیر خودی
۵/۴۸۱۵	۱۸/۵	۴۶/۳	۱۶/۷	۵/۶	۹/۳	۳/۷		تولی و تبری
۵/۴۸۱۵	۲۰/۴	۴۲/۶	۱۶/۷	۱۱/۱	۵/۶	۱/۶	۱/۹	صدور انقلاب
۵/۳۸۸۹	۲۲/۲	۲۷/۸	۳۳/۳	۵/۶	۷/۴	۱/۹	۱/۹	غرب ستیزی
۵/۲۷۷۸	۱۸/۵	۳۱/۵	۳۳/۳	۱/۹	۹/۳	۱/۹	۳/۷	حمایت از مستضعفان
۵/۲۴۰۷	۱۴/۸	۳۵/۲	۳۳/۳	۵/۶	۱/۹	۵/۶	۳/۷	مردم سالاری دینی
۵/۰۵۶۶	۳/۸	۳۵/۸	۳۷/۷	۱۳/۲	۵/۷	۱/۹	۱/۹	تبعیت جمعی در مناسبات
۴/۷۰۳۷	۷/۴	۳۳/۳	۲۴/۱	۹/۳	۱۱/۱	۱۳/۰	۱/۹	تساهل و مدارا

شاخص‌های فرهنگ سیاسی جمهوری اسلامی ایران در بُعد کلان از دیدگاه نخبگان ■

برای سنجش متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از مؤلفه فرهنگ سیاسی اسلامی هجده گویه یا گزاره با توجه به ادبیات موضوعی در یک طیف هفت قسمتی طراحی گردید. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که گویه فلسفه انتظار و ظهور منجی با میانگین $6/0000$ در یک دامنه هفت قسمتی از نظر پاسخگویان بیشترین تأثیر و گویه تساهل و مدارا با رتبه میانگین $4/7037$ کمترین اثر را بر جای گذاشته است.

۶. تبیین متغیرهای تحقیق

۱. تبیین متغیرهای مطالعه فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از فرهنگ سیاسی غربی

جدول ۴. مقدار KMO متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی غربی

0.700	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	
78.359	Approx. Chi-Square	Bartlett's Test of Sphericity
10	Df	
0.000	Sig.	

در گام نخست برای تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی از شاخص KMO استفاده شد. مقدار این شاخص همواره بین صفر و یک بوده، حداقل مقدار قابل اطمینان آن برای تحلیل عاملی عدد $0/5$ است. با توجه به اینکه این شاخص برابر با $0/7000$ به دست آمد، داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب تشخیص داده شده است.

جدول ۵. مقدار واریانس کل تبیین شده متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی غربی

Initial Eigenvalues			Component
Cumulative %	% of Variance	Total	
52.903	52.903	2.645	1
73.431	20.528	1.026	2

برای شناسایی الگوهای ذهنی مشارکت کنندگان، تحلیل عاملی به شیوه اکتشافی با استفاده از ماتریس همبستگی انجام شد. سپس روش مؤلفه‌های اصلی، که رایج‌ترین شیوه استخراج عامل‌ها در تحلیل عاملی است، به کار رفت. از روش واریماکس نیز برای چرخش عامل استفاده شد. سرانجام دو عامل با مجموع واریانس $73/431$ درصد شناسایی شد.

جدول ۶. ماتریس عاملی چرخش یافته متغیر فرهنگ سیاسی ایران،
بر گرفته از شاخص های فرهنگ سیاسی غربی

Component		Rotated Component Matrix(a)	
2	1		
-۰/۰۶۹	۰/۹۰۹	توسعه طلبی سیاسی	Q1
۰/۴۴۰	۰/۷۸۳	تولید شبکه ارتباطی سیاسی جهانی	Q2
۰/۳۳۵	۰/۷۴۸	جهانی سازی سیاسی	Q3
۰/۸۱۵	۰/۲۰۷	پذیرش دموکراسی	Q4
۰/۸۰۴	۰/۰۹۷	مشارکت در انتخابات	Q5

همان طور که ماتریس عاملی چرخش یافته (جدول ۷) نشان می دهد، براساس بارهای عاملی محاسبه شده، دو دیدگاه یا عامل مشاهده می شود. دیدگاه اول شامل سه گویه (Q1 تا Q3) و دیدگاه دوم شامل دو گویه (Q4 تا Q5) می گردد.

-آزمون فریدمن، متغیر فرهنگ سیاسی ایران، بر گرفته از شاخص های فرهنگ سیاسی غربی
جدول ۷. رتبه بندی میانگین گزاره های متغیر فرهنگ سیاسی ایران،
بر گرفته از شاخص های فرهنگ سیاسی غربی

Mean Rank	NPar Tests Friedman Test Ranks
۳/۵۹	مشارکت در انتخابات
۳/۴۰	پذیرش دموکراسی
۳/۰۸	تولید شبکه ارتباطی سیاسی جهانی
۲/۵۱	جهانی سازی سیاسی
۲/۴۲	توسعه طلبی سیاسی

براساس آزمون فریدمن که در جدول ۸ نشان داده شده، گزاره مشارکت در انتخابات با رتبه میانگین ۳/۵۹ بیشترین اثرگذاری را از فرهنگ سیاسی غربی بر فرهنگ سیاسی ایران داشته است و گزاره توسعه طلبی سیاسی با رتبه میانگین ۲/۴۲ کمترین اثر را برجای گذاشته است.

۶.۲. تبیین متغیرهای مطالعه فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از فرهنگ سیاسی سنتی

جدول ۸. مقدار KMO متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی غربی

0.700	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy	
78.359	Approx. Chi-Square	Bartlett's Test of Sphericity
10	Df	
0.000	Sig.	

در گام نخست برای تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی از شاخص KMO استفاده شد. مقدار این شاخص همواره بین صفر و یک بوده و حداقل مقدار قابل اطمینان آن برای تحلیل عاملی عدد ۰/۵ است. با توجه به اینکه این شاخص برابر با ۰/۷۸۷ بدست آمد، داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب تشخیص داده شده است.

جدول ۹. مقدار واریانس کل تبیین شده متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی غربی

Initial Eigenvalues			Component
Cumulative %	% of Variance	Total	
52.903	52.903	2.645	1
73.431	20.528	1.026	2

برای شناسایی الگوهای ذهنی مشارکت کنندگان، تحلیل عاملی به شیوه‌ی اکتشافی با استفاده از ماتریس همبستگی انجام شد. سپس روش مؤلفه‌های اصلی، که رایج‌ترین شیوه‌ی استخراج عامل‌ها در تحلیل عاملی است، به کار رفت. از روش واریماکس نیز برای چرخش عامل استفاده شد. سرانجام ۲ عامل با مجموع واریانس ۵۸/۹۸۶ درصد شناسایی شد.

جدول ۱۰. ماتریس عاملی چرخش یافته متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی سنتی

Component			
2	1		
۰/۱۶۸	۰/۸۸۸	عوام‌زدگی	Q1
۰/۱۲۷	۰/۸۵۱	رابطه‌مداری به جای شایسته‌مداری سیاسی	Q2
۰/۲۵۵	۰/۷۷۰	خویشاوندسالاری	Q3
۰/۱۰۲	۰/۷۳۵	دوآلیسم فرهنگی	Q4

۰/۰۴۱	۰/۶۴۰	مردسالاری	Q5
۰/۷۸۳	۰/۰۸۶	اسطوره‌سازی	Q6
۰/۷۰۵	۰/۲۵۰	حفظ فاصله قدرت	Q7
۰/۶۶۸	۰/۲۹۱	تمرکزگرایی	Q8
۰/۶۵۲	۰/۴۰۵	بیگانه‌هراسی	Q9
۰/۵۸۷	-۰/۲۷۶	تأکید بر ارزش‌های بومی و مذهبی	Q10

همانطور که ماتریس عاملی چرخش یافته (جدول ۴-۱۸) نشان می‌دهد، براساس بارهای عاملی محاسبه شده ۲ دیدگاه یا عامل مشاهده می‌شود. دیدگاه اول شامل ۵ گویه (Q1 تا Q5) و دیدگاه دوم شامل ۵ گویه (Q6 تا Q10) می‌گردد.

جدول ۱۱. رتبه‌بندی میانگین گزاره‌های متغیر فرهنگ سیاسی ایران، بر گرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی سنتی

Mean Rank	NPar Tests Friedman Test Ranks
۶/۷۵	تأکید بر ارزش‌های بومی و مذهبی
۶/۰۹	خویشاوندسالاری
۶/۰۰	اسطوره‌سازی
۵/۹۵	رابطه‌مداری به جای شایسته‌مداری سیاسی
۵/۷۸	تمرکزگرایی
۵/۵۸	عوام‌زدگی
۵/۵۷	بیگانه‌هراسی
۴/۸۸	حفظ فاصله قدرت
۴/۳۴	دوآلیسم فرهنگی
۴/۰۶	مردسالاری

براساس آزمون فریدمن که در (جدول ۱۳) نشان داده شده، گزاره تأکید بر ارزش‌های بومی و مذهبی با رتبه میانگین ۶/۷۵ بیشترین اثرگذاری را از فرهنگ سیاسی سنتی بر فرهنگ سیاسی ایران داشته است و گزاره مردسالاری با رتبه میانگین ۴/۰۶ کمترین اثر را بر جای گذاشته است.

۳.۶. تبیین متغیرهای مطالعه فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از فرهنگ سیاسی اسلامی

جدول ۱۲. مقدار KMO متغیر فرهنگ سیاسی ایران،
برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی اسلامی

.741	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	
489.318	Approx. Chi-Square	Bartlett's Test of Sphericity
153	Df	
.000	Sig.	

در گام نخست برای تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی از شاخص KMO استفاده شد. مقدار این شاخص همواره بین صفر و یک بوده و حداقل مقدار قابل اطمینان آن برای تحلیل عاملی عدد ۰/۵ می‌باشد. با توجه به اینکه این شاخص برابر با ۰/۷۴۱ بدست آمد، داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب تشخیص داده شده است.

جدول ۱۳. مقدار واریانس کل تبیین شده متغیر فرهنگ سیاسی ایران،
برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی اسلامی

Initial Eigenvalues			Component
Cumulative %	% of Variance	Total	
33.081	33.081	5.955	1
49.251	16.171	2.911	2
58.307	9.055	1.630	3
65.732	7.425	1.337	4
71.294	5.562	1.001	5

برای شناسایی الگوهای ذهنی مشارکت‌کنندگان، تحلیل عاملی به شیوه اکتشافی با استفاده از ماتریس همبستگی انجام شد. سپس روش مؤلفه‌های اصلی، که رایج‌ترین شیوه استخراج عامل‌ها در تحلیل عاملی است، به کار رفت. از روش واریماکس نیز برای چرخش عامل استفاده شد. سرانجام دو عامل با مجموع واریانس ۷۱/۲۹۴ درصد شناسایی شد.

جدول شماره ۱۴. ماتریس عاملی چرخش یافته متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص های فرهنگ سیاسی اسلامی

Component						
5	4	3	2	1		
-۰/۰۵۳	-۰/۰۳۶	-۰/۰۰۲	۰/۱۸۳	۰/۱۸۶۸	صدور انقلاب	Q1
-۰/۲۰۷	۰/۲۹۴	۰/۳۱۲	۰/۲۶۴	۰/۷۰۴	حاکمیت فرهنگ عاشورایی	Q2
۰/۳۷۹	۰/۲۸۶	۰/۰۸۷	-۰/۱۰۴	۰/۶۸۸	غرب ستیزی	Q3
۰/۱۰۷	-۰/۰۷۴	۰/۲۵۲	۰/۴۵۵	۰/۶۴۳	شهادت طلبی	Q4
۰/۲۹۹	۰/۰۴۷	-۰/۳۱۶	-۰/۲۵۶	۰/۶۴۲	خودی و غیر خودی	Q5
-۰/۲۴۷	۰/۱۵۳	۰/۱۳۲	۰/۳۱۱	۰/۶۲۴	حاکمیت فرهنگ شیعی گری	Q6
۰/۰۶۶	-۰/۳۳۵	۰/۴۶۸	۰/۰۱۱	۰/۵۲۳	فلسفه انتظار و ظهور منجی	Q7
-۰/۰۰۶	۰/۰۹۱	۰/۱۴۱	۰/۸۳۵	۰/۱۸۰	تولی و تبری	Q8
-۰/۰۴۴	۰/۲۵۶	۰/۱۳۱	۰/۸۲۰	۰/۲۵۳	پابندی به نمادهای دینی	Q9
۰/۱۶۴	۰/۰۰۲	۰/۳۶۴	۰/۷۲۷	-۰/۲۱۵	تساهل و مدارا	Q10
۰/۱۶۶	۰/۰۲۳	۰/۵۰۴	۰/۶۲۶	۰/۳۰۰	حمایت از مستضعفان	Q11
-۰/۰۴۰	-۰/۱۲۷	۰/۰۰۱	۰/۶۰۳	۰/۰۵۱	امر به معروف و نهی از منکر	Q12
۰/۰۶۲	-۰/۲۰۸	۰/۸۴۱	۰/۱۲۹	۰/۱۲۶	ظلم ستیزی	Q13
۰/۲۱۴	-۰/۰۶۷	۰/۷۹۲	۰/۱۹۶	-۰/۱۱۵	مردم سالاری دینی	Q14
-۰/۱۲۸	۰/۱۴۰	۰/۷۰۳	۰/۲۰۲	۰/۲۳۸	قاعده نفی سبیل	Q15
۰/۰۵۹	۰/۷۹۹	-۰/۳۸۷	-۰/۰۶۰	۰/۰۱۰	پذیرش کارزما	Q16
۰/۰۹۵	۰/۶۶۹	۰/۲۲۱	۰/۱۶۸	۰/۳۷۷	پذیرش مطلقه ولایت فقیه	Q17
۰/۹۲۳	۰/۰۹۳	۰/۱۴۱	۰/۰۹۵	۰/۰۳۱	تبعیت جمعی در مناسبات	Q18

همان‌طور که ماتریس عاملی چرخش‌یافته (جدول ۱۷) نشان می‌دهد، براساس بارهای عاملی محاسبه شده، پنج دیدگاه یا عامل مشاهده می‌شود. دیدگاه اول شامل هفت گویه (Q1 تا Q7)، دیدگاه دوم شامل پنج گویه (Q8 تا Q12)، دیدگاه سوم شامل ۳ گویه (Q13 تا Q15)، دیدگاه چهارم شامل دو گویه (Q16 تا Q17) و دیدگاه پنجم شامل ۱ گویه (Q18) می‌گردد.

-آزمون فریدمن متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی اسلامی

جدول ۱۵. رتبه‌بندی میانگین گزاره‌های متغیر فرهنگ سیاسی ایران،

برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی اسلامی

Mean Rank	NPar Tests Friedman Test Ranks	ردیف	Mean Rank	NPar Tests Friedman Test Ranks	ردیف
۹/۵۰	امربه معروف و نهی از منکر	۱۰	۱۱/۳۷	حاکمیت فرهنگ شیعی گری	۱
۹/۳۸	پذیرش مطلقه و لایت فقیه	۱۱	۱۱/۰۶	حاکمیت فرهنگ عاشورایی	۲
۹/۱۸	تولی و تبری	۱۲	۱۱/۰۵	فلسفه انتظار و ظهور منجی	۳
۸/۸۷	صدور انقلاب	۱۳	۱۰/۹۱	شهادت طلبی	۴
۸/۸۵	غرب‌ستیزی	۱۴	۱۰/۸۱	پایبندی به نمادهای دینی	۵
۸/۴۸	مردم‌سالاری دینی	۱۵	۱۰/۵۴	ظلم‌ستیزی	۶
۸/۴۱	حمایت از مستضعفان	۱۶	۹/۸۳	قاعده نفی سیل	۷
۶/۹۶	تبعیت جمعی در مناسبات	۱۷	۹/۶۸	خودی و غیر خودی	۸
۶/۵۴	تساهل و مدارا	۱۸	۹/۵۷	پذیرش کاریزما	۹

براساس آزمون فریدمن که در (جدول ۱۸) نشان داده شده، گزاره حاکمیت فرهنگ شیعی گری با رتبه میانگین ۱۱/۳۷ بیشترین اثرگذاری را از فرهنگ سیاسی اسلامی بر فرهنگ سیاسی ایران داشته است و گزاره تساهل و مدارا با رتبه میانگین ۹/۵۴ کمترین اثر را بر جای گذاشته است.

۷. تبیین متغیرهای مطالعه فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از فرهنگ سیاسی در بعد کلان در گام نخست برای تشخیص مناسب بودن داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی از شاخص KMO استفاده شد. مقدار این شاخص همواره بین صفر و یک بوده و حداقل مقدار قابل اطمینان آن برای تحلیل عاملی عدد ۰/۵ است. با توجه به اینکه این شاخص برابر با ۰/۶۴۰ به دست آمد، داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی مناسب تشخیص داده شده است.

جدول ۱۶. ماتریس عاملی چرخش یافته متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی در بعد کلان

Component									
8	7	6	5	4	3	2	1		
۰/۰۹۲	۰/۱۱۳	-۰/۰۶۳	۰/۱۳۴	۰/۰۶۵	۰/۱۵۵	۰/۰۰۸	۰/۸۷۸	عوام‌زدگی	Q1
۰/۰۴۹	۰/۱۱۶	۰/۰۱۰	۰/۰۷۸	۰/۰۳۱	۰/۰۹۵	۰/۲۰۶	۰/۸۰۶	رابطه‌مداری به جای شناخته‌مداری سیاسی	Q2
-۰/۲۵۰	-۰/۰۹۶	۰/۲۴۴	۰/۰۷۲	۰/۰۷۷	۰/۱۷۴	۰/۱۰۳	۰/۷۴۷	مردسالاری	Q3
۰/۱۳۲	۰/۰۰۶	-۰/۰۲۹	۰/۰۶۵	۰/۰۸۴	۰/۲۶۳	۰/۱۰۷	۰/۷۲۰	خویشاوند سالاری	Q4
۰/۱۲۸	-۰/۰۳۴	-۰/۲۵۶	۰/۴۱۰	۰/۱۳۷	۰/۱۳۸	۰/۱۹۱	۰/۶۸۵	دوآلیسم فرهنگی	Q5
۰/۱۷۰	۰/۱۱۴	۰/۱۸۳	۰/۰۵۳	۰/۱۷۵	۰/۳۲۱	۰/۷۸۳	-۰/۱۰۲	پابندی به نمادهای دینی	Q6
۰/۱۳۵	-۰/۱۸۸	-۰/۲۶۳	۰/۳۳۱	۰/۰۶۰	۰/۰۹۹	۰/۷۴۸	-۰/۰۶۰	شهادت طلبی	Q7
۰/۰۳۴	-۰/۱۵۷	۰/۰۷۰	۰/۰۰۲	۰/۵۳۰	۰/۰۷۶	۰/۶۴۹	-۰/۱۹۲	حمایت از مستضعفان	Q8
۰/۵۷۳	۰/۰۲۶	۰/۰۴۲	۰/۰۳۰	۰/۲۳۸	۰/۰۶۸	۰/۶۳۳	-۰/۲۶۶	تولی و تبری	Q9
-۰/۲۲۱	۰/۱۱۰	۰/۱۵۰	۰/۱۰۳	۰/۰۶۵	۰/۰۳۷	۰/۶۲۹	-۰/۰۱۸	حاکمیت فرهنگ شیعی‌گری	Q10
-۰/۲۱۹	۰/۲۷۷	-۰/۰۴۹	۰/۰۵۰	۰/۱۳۷	۰/۳۰۸	۰/۶۰۹	-۰/۱۸۷	پذیرش مطلقه ولایت فقیه	Q11
-۰/۱۳۸	-۰/۴۱۴	-۰/۳۹۲	۰/۳۰۵	۰/۰۹۶	۰/۰۴۳	۰/۶۰۷	-۰/۲۳۶	قاعده نفی سبیل	Q12
-۰/۱۳۰	-۰/۰۱۷	۰/۰۶۱	۰/۲۹۱	۰/۰۱۳	۰/۷۳۸	۰/۳۲۰	۰/۲۰۴	امر به معروف و نهی از منکر	Q13
-۰/۰۲۳	۰/۱۶۲	-۰/۰۰۱	۰/۱۴۰	۰/۰۲۹	۰/۷۳۶	۰/۰۸۷	۰/۴۲۶	بیگانه‌هراسی	Q14
۰/۲۲۴	۰/۰۰۷	۰/۱۸۵	۰/۱۷۷	۰/۴۱۰	۰/۶۰۲	۰/۱۰۶	۰/۲۸۸	حفظ فاصله قدرت	Q15

۰/۲۲۴	۰/۰۰۷	۰/۱۸۵	۰/۱۷۷	۰/۴۱۰	۰/۶۰۲	۰/۱۰۶	۰/۲۸۸	حفظ فاصله قدرت	Q1 5
-۰/۰۴۲	-۰/۰۹۲	۰/۴۷۶	۰/۲۶۳	۰/۲۶۳	۰/۵۹۴	۰/۱۷۰	۰/۲۱۹	اسطوره سازی	Q1 6
۰/۱۶۰	۰/۱۰۳	۰/۳۱۴	۰/۱۹۰	۰/۲۷۹	۰/۵۳۶	۰/۰۲۴	۰/۲۸۵	تمرکزگرایی	Q1 7
۰/۰۴۴	-۰/۰۴۷	-۰/۱۶۶	۰/۰۲۰	۰/۸۵۸	۰/۰۲۸	۰/۰۹۷	۰/۱۲۲	تبعیت جمعی در مناسبات	Q1 8
۰/۰۸۹	-۰/۰۹۱	۰/۰۸۰	۰/۴۴۷	۰/۵۴۶	۰/۱۳۳	۰/۲۶۹	-۰/۲۷۵	تساهل و مدارا	Q1 9
۰/۱۴۶	۰/۰۱۹	۴/۹۰۲	۰/۸۴۸	۰/۰۷۵	۰/۰۱۳	۰/۱۴۴	-۰/۱۳۹	مشارکت در انتخابات	Q2 0
۰/۰۱۵	-۰/۰۳۷	۰/۸۱۳	۰/۰۲۶	۰/۲۰۵	۰/۱۲۵	۰/۰۴۳	-۰/۰۹۷	تأکید بر ارزش های بومی و مذهبی	Q2 1
-۰/۰۶۸	۰/۸۹۰	-۰/۰۷۸	۰/۰۵۳	۰/۰۹۷	۰/۰۸۰	۰/۱۱۰	۰/۰۳۳	پذیرش کاریزما	Q2 2
-۰/۱۸۳	-۰/۵۰۸	-۰/۱۹۲	۰/۲۰۱	۰/۴۸۵	۰/۰۶۴	۰/۱۸۸	-۰/۳۹۷	مردم سالاری دینی	Q2 3
۰/۷۶۳	-۰/۰۴۴	۰/۰۱۳	۰/۲۲۰	۰/۰۰۵	۰/۲۴۱	۰/۱۴۳	۰/۲۶۶	جهانی سازی سیاسی	Q2 4

همانطور که ماتریس عاملی چرخش یافته (جدول ۲۰) نشان می دهد، براساس بارهای عاملی محاسبه شده، هشت دیدگاه یا عامل مشاهده می شود. دیدگاه اول شامل پنج گویه (Q1 تا Q5)، دیدگاه دوم شامل هفت گویه (Q6 تا Q12)، دیدگاه سوم شامل پنج گویه (Q13 تا Q17)، دیدگاه چهارم شامل دو گویه (Q18 تا Q19) و دیدگاه پنجم شامل یک گویه (Q20)، دیدگاه ششم شامل یک گویه (Q21)، دیدگاه هفتم شامل دو گویه (Q22 تا Q23) و دیدگاه هشتم شامل یک گویه (Q24) می گردد.

- آزمون فریدمن: متغیر فرهنگ سیاسی ایران، برگرفته از شاخص های فرهنگ سیاسی در بعد کلان

جدول ۱۷. رتبه بندی میانگین گزاره های متغیر متغیر فرهنگ سیاسی ایران (بعد کلان)، برگرفته از مؤلفه های فرهنگ سیاسی غربی، فرهنگ سیاسی سنتی و فرهنگ سیاسی اسلامی

Mean Rank		ردیف	Mean Rank		ردیف
۱۷/۲۱	پذیرش کاریزما	۱۸	۲۱/۹۱	تأکید بر ارزش های بومی و مذهبی	۱
۱۷/۰۴	قاعده نفی سبیل	۱۹	۲۰/۴۸	حاکمیت فرهنگ شیعی گری	۲
۱۶/۷۶	صدور انقلاب	۲۰	۲۰/۱۱	حاکمیت فرهنگ عاشورایی	۳

ردیف	Mean Rank	ردیف	Mean Rank	ردیف
۴	۱۹/۹۸	۲۱	۱۶/۶۶	مشارکت در انتخابات
۵	۱۹/۵۹	۲۲	۱۶/۱۵	خویشاوندسالاری
۶	۱۹/۵۰	۲۳	۱۶/۰۴	اسطوره‌سازی
۷	۱۹/۴۵	۲۴	۱۵/۶۷	شهادت‌طلبی
۸	۱۹/۳۴	۲۵	۱۵/۴۰	رابطه‌مداری به جای شایسته‌مداری سیاسی
۹	۱۹/۳۳	۲۶	۱۵/۲۷	پایبندی به نمادهای دینی
۱۰	۱۹/۱۱	۲۷	۱۴/۸۴	فلسفه انتظار و ظهور منجی
۱۱	۱۸/۹۵	۲۸	۱۴/۰۵	ظلم‌ستیزی
۱۲	۱۸/۷۲	۲۹	۱۲/۷۸	تمرکزگرایی
۱۳	۱۸/۳۲	۳۰	۱۲/۴۸	پذیرش دموکراسی
۱۴	۱۸/۲۶	۳۱	۱۲/۴۱	بیگانه‌هراسی
۱۵	۱۷/۹۵	۳۲	۱۱/۱۰	خودی و غیر خودی
۱۶	۱۷/۷۲	۳۳	۱۱/۰۰	عوام‌زدگی
۱۷	۱۷/۴۵			تولی و تبری

براساس آزمون فریدمن که در (جدول ۲۱) نشان داده شده است، گزاره تأکید بر ارزش‌های بومی و مذهبی با رتبه میانگین ۲۱/۹۱ بیشترین اثرگذاری را در بعد کلان، برگرفته از شاخص‌های فرهنگ سیاسی غربی، فرهنگ سیاسی سنتی و فرهنگ سیاسی اسلامی فرهنگ بر فرهنگ سیاسی ایران داشته است و گزاره توسعه‌طلبی سیاسی با رتبه میانگین ۱۱/۰۰ کمترین اثر را بر جای گذاشته است.

۸. بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه این تحقیق به شناسایی، مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ سیاسی در نظام جمهوری اسلامی ایران در بعد کلان پرداخته است، قصد تبیین و بحث پیرامون شاخص‌های طرح‌شده در ابعاد مختلف را ندارد، بلکه به واکاوی نگرش صاحب‌نظران سیاسی در حوزه فرهنگ سیاسی در نظام جمهوری اسلامی ایران بسنده می‌کند. از این رو، در بررسی شاخص‌ها، محقق صرفاً به عرضه آرا و دیدگاه صاحب‌نظران و متفکران سیاسی اکتفا می‌نماید و از پیش‌داوری، حمایت یا قضاوت پرهیز می‌نماید. بنابراین در هر مؤلفه به ارائه دیدگاه‌های مختلف پرداخته خواهد شد.

۸. ۱. بررسی و رتبه‌بندی شاخص‌های فرهنگ سیاسی در بعد کلان

۸. ۱. ۱. بررسی و رتبه‌بندی شاخص‌های فرهنگ سیاسی در بعد کلان مؤلفه فرهنگ سیاسی غربی

طبق یافته‌ها مشخص شد که شاخص «مشارکت در انتخابات» بیشترین سهم را در تبیین فرهنگ سیاسی ایران در نظام جمهوری اسلامی ایران بر گرفته از فرهنگ سیاسی در مؤلفه غربی از آن خود کرده است؛ در حالی که احسانی (۱۳۷۸) و حامد نظری و همکاران (۱۳۹۲) نیز نشان دادند که شاخص مشارکت در انتخابات از شاخص‌های اثرگذار بر فرهنگ سیاسی ایران است. تحقیقات مشابه ماتلوسا^{۱۶} (۲۰۰۳) مؤید این است که شاخص مشارکت در انتخابات نقش مهمی در فرهنگ سیاسی کشور آفریقای جنوبی ایفا می‌کند.

بر اساس یافته‌ها، دو دیدگاه متمایز در این مؤلفه مطرح شده است. در دیدگاه اول، شاخص‌های «توسعه‌طلبی سیاسی»، «تولید شبکه ارتباطی سیاسی جهانی» و «جهانی‌سازی سیاسی» را صاحب‌نظران و نخبگان سیاسی طرح کردند و در دیدگاه دوم صاحب‌نظران سیاسی اولویت‌های «پذیرش دموکراسی» و «مشارکت در انتخابات» را جزء اولویت‌های اساسی فرهنگ سیاسی بر گرفته از فرهنگ سیاسی غرب معرفی می‌کنند.

۸. ۲. ۱. بررسی و رتبه‌بندی شاخص‌های فرهنگ سیاسی در بعد کلان مؤلفه فرهنگ سیاسی سنتی

طبق یافته‌ها مشخص شد که شاخص «تأکید بر ارزش‌های بومی و مذهبی» بیشترین سهم را در تبیین فرهنگ سیاسی ایران در نظام جمهوری اسلامی ایران بر گرفته از فرهنگ سیاسی در مؤلفه سنتی از آن خود کرده است. آل غفور (۱۳۸۰)، احمدی و قاسمی (۱۳۸۹)، و احمدی و نمکی (۱۳۹۲) نیز در تحقیقات خود به ارزش‌های بومی و مذهبی اشاره کرده‌اند. در این راستا و بر اساس یافته‌ها، دو دیدگاه متمایز مطرح شده است. در دیدگاه اول، شاخص‌های «عوام‌زدگی»، «خویشاوندسالاری»، «دوآلیسم فرهنگی» و «مردسالاری» از سوی صاحب‌نظران و نخبگان سیاسی به ترتیب اولویت طرح گردید. در دیدگاه دوم، صاحب‌نظران سیاسی اولویت‌های شاخص‌های «اسطوره‌سازی»، «حفظ فاصله قدرت»، «تمرکزگرایی»، «بیگانه‌هراسی» و «تأکید بر ارزش‌های بومی و مذهبی» را جزء اولویت‌های اساسی فرهنگ سیاسی بر گرفته از فرهنگ سیاسی سنتی معرفی می‌کنند.

۸. ۳. ۱. بررسی و رتبه‌بندی شاخص‌های فرهنگ سیاسی در بعد کلان مؤلفه فرهنگ سیاسی اسلامی

طبق یافته‌ها مشخص شد که شاخص «فلسفه انتظار و ظهور منجی» بیشترین سهم را در تبیین فرهنگ سیاسی ایران در نظام جمهوری اسلامی ایران بر گرفته از فرهنگ سیاسی در مؤلفه اسلامی از آن خود کرده است؛ در حالی که هنری لطیف‌پور (۱۳۷۷)، غفاری و شریعتی (۱۳۸۷)، برمک (۱۳۸۱)، ربانی و شایگان فرد (۱۳۸۹)، عباسی (۱۳۹۱)، احمدیان و اسلامی (۱۳۹۲) نیز نشان دادند که شاخص فلسفه انتظار و ظهور منجی از شاخص‌های اثرگذار بر فرهنگ سیاسی ایران است. در این راستا و بر اساس یافته‌ها،

16. Matlosa

پنج دیدگاه متمایز مطرح شده است. در دیدگاه اول، شاخص‌های «صدور انقلاب، حاکمیت فرهنگ عاشورایی، غرب‌ستیزی، شهادت‌طلبی، مفهوم خودی و غیر خودی، حاکمیت فرهنگ شیعی‌گری و فلسفه انتظار و ظهور منجی» را صاحب‌نظران و نخبگان سیاسی طرح کردند.

در دیدگاه دوم، صاحب‌نظران سیاسی اولویت‌های شاخص‌هایی مانند «تولی و تبری، پایبندی به نمادهای دینی، تساهل و مدارا، حمایت از مستضعفان و امر به معروف و نهی از منکر» را جزء اولویت‌های اساسی فرهنگ سیاسی برگرفته از فرهنگ اسلامی معرفی می‌کنند.

در دیدگاه سوم، صاحب‌نظران سیاسی اولویت‌های شاخص‌های دیگری با آرای اکثریت را از قبیل «ظلم‌ستیزی، مردم‌سالاری دینی و قاعده نفی سبیل»- جزء اولویت‌های اساسی فرهنگ سیاسی برگرفته از فرهنگ سیاسی اسلامی معرفی می‌کنند. در دیدگاه چهارم، صاحب‌نظران سیاسی اولویت‌های شاخص‌های «پذیرش کاریزما و پذیرش ولایت مطلقه فقیه» را جزء اولویت‌های اساسی فرهنگ سیاسی برگرفته از فرهنگ سیاسی اسلامی معرفی می‌کنند.

در دیدگاه چهارم، صاحب‌نظران سیاسی اولویت‌های شاخص‌های «پذیرش کاریزما و پذیرش ولایت مطلقه فقیه» را جزء اولویت‌های اساسی فرهنگ سیاسی برگرفته از فرهنگ سیاسی اسلامی معرفی می‌کنند.

سرانجام، در دیدگاه پنجم شاخص «تبعیت جمعی در مناسبات» از منظر صاحب‌نظران سیاسی به عنوان اولویت در فرهنگ سیاسی ایران برگرفته از فرهنگ سیاسی اسلامی معرفی شده است.

در این تحقیق، نویسنده قصد دارد ابعاد، مؤلفه و شاخص‌های فرهنگ سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران را در بعد کلان‌شناسایی و استخراج کند. از این رو، پیشنهادهای زیر برای محققان بعدی عرضه می‌شود:

۱. این تحقیق محدود به بعد کلان فرهنگ سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران است. محققان بعدی بهتر است ابعاد خرد و میانه فرهنگ سیاسی را نیز بازنگری کنند.

۲. استخراج شاخص‌های فرهنگ سیاسی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر آرای صاحب‌نظران و کارگزاران سیاسی انجام پذیرفته است. محققان بعدی می‌توانند دیدگاه فرهنگ عامه (مردم) را در بررسی شاخص‌های فرهنگ سیاسی جستجو کنند.

۳. محققان بعدی می‌توانند با استناد به الگوی طرح‌شده به سنجش میزان فرهنگ سیاسی در بعد کلان در نظام جمهوری اسلامی ایران پردازند.

۲.۸. پیشنهادهای کاربردی مبتنی بر یافته‌های تحقیق

۱. با تکیه بر کاربرد الگوی فرهنگ سیاسی برگرفته از این تحقیق می‌توان وضعیت موجود فرهنگ سیاسی را در بعد کلان ارزیابی نمود.

۲. با تکیه بر کاربرد الگوی فرهنگ سیاسی برگرفته از این تحقیق می‌توان وضعیت مطلوب فرهنگ سیاسی را در بعد کلان ارزیابی کرد.

۳. با استفاده از این الگو می‌توان شکاف و کاستی‌های فرهنگ سیاسی در بعد کلان را در کشور مورد بررسی قرار داد.

۴. با استفاده از این الگو می‌توان فرهنگ سیاسی جمهوری اسلامی ایران را در ادوار مختلف تاریخی در بعد کلان مقایسه و ارزیابی کرد.

به نظر می‌رسد نتایج ذکر شده می‌توانند اولویت‌ها و شاخص‌های فرهنگ سیاسی را در نظام جمهوری اسلامی ایران برجسته و مطرح کنند و زمینه مناسبی برای سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی استراتژیک و حتی ارزیابی در سطوح ملی و فراملی فراهم آورند و نیز زمینه مناسب برای ارزیابی تحلیلی و مقایسه‌ای در روند شکل‌گیری فرهنگ سیاسی را در دوره‌های مختلف سیاسی در کشور و حتی ادوار تاریخی فراهم آورند.

کتابنامه

- آل غفور، سید محمد تقی. ۱۳۸۰. «خاستگاه فرهنگ سیاسی ایران معاصر». علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع). شماره ۱۶. صص ۶۰-۳۵.
- ابوطالبی، مهدی. ۱۳۸۴. «نقش فرهنگ سیاسی شیعه در انقلاب اسلامی ایران». معرفت. شماره ۹۸. صص ۲۳-۱۰.
- احسانی، احمد. ۱۳۷۸. بررسی تطبیقی فرهنگ سیاسی مردم ایران در قبل و بعد از انقلاب اسلامی ایران. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد. دانشگاه باقرالعلوم.
- احمدی، یعقوب و وحید قاسمی. ۱۳۸۹. «فرهنگ سیاسی دموکراتیک در جوامع چند قومی: با تأکید بر مقایسه کردهای ایران و عراق». جامعه‌شناسی ایران. سال ۱۱. شماره ۳. صص ۱۴۵-۱۱۸.
- احمدی، یعقوب و نمکی، آزاد. ۱۳۹۲. «فرهنگ سیاسی دموکراتیک در میان نسل‌های ایرانی: تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش ارزش‌های جهانی برای ایران، اقوام و استان‌های آن». جامعه‌شناسی کاربردی. سال ۲۴. شماره ۳. صص ۱۵۴-۱۳۱.
- احمدیان، مجتبی و روح‌اله اسلامی. ۱۳۹۲. «نگرش سنجی رابطه دولت و ملت در ایران: روش‌شناسی کیو». سیاست‌های راهبردی و کلان. سال ۱. شماره ۴. صص ۱۳۳-۱۰۷.
- اخترشهر، علی. ۱۳۸۶. مؤلفه‌های جامعه‌پندیری سیاسی در حکومت دینی. چاپ ۱. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- امینی، علی اکبر و محمدعلی خسروی. ۱۳۸۹. «تأثیر فرهنگ سیاسی بر مشارکت سیاسی زنان و دانشجویان». مطالعات سیاسی. سال ۲. شماره ۷. صص ۱۴۲-۱۲۷.
- برمک، راضیه. ۱۳۸۱. موانع گفتگو و مدارا در فرهنگ سیاسی ایران معاصر. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
- پوستین چی، زهره. ۱۳۸۹. «نشانه‌شناسی فرهنگ سیاسی مقاومت در دفاع مقدس». نگین ایران. سال ۹. شماره ۳۴. صص ۶۰-۳۹.
- چیلکوت، رونالد. ۱۳۷۷. نظریه‌های سیاست مقایسه‌ای. ترجمه وحید بزرگی و علی رضا طیب. چاپ ۲. تهران: نشر مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.

- خوشگویان فرد، علیرضا. ۱۳۸۶. روش‌شناسی کیو. چاپ ۱. تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- دانائی فرد، حسن. سید یعقوب حسینی و روزبه شیخها. ۱۳۹۲. روش‌شناسی کیو: شالوده‌های نظری و چارچوب انجام پژوهش. چاپ ۱. تهران: انتشارات صفار.
- ربانی، علی. و فرهاد شایگان فرد. ۱۳۸۹. «فرهنگ سیاسی ایران و مؤلفه‌هایش». فصلنامه سیاست. سال ۴۰. شماره ۴. صص ۱۴۱-۱۲۳.
- رزاقی، سهراب. ۱۳۷۵. «مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی ما». نقد و نظر. سال ۲. شماره ۴-۳. صص ۲۱۳-۲۰۰.
- شریف، محمدرضا. ۱۳۷۸. تحول فرهنگ سیاسی در ایران پس از انقلاب اسلامی. پایان‌نامه مقطع دکتری حرفه‌ای. دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
- عابدی اردکانی، محمد. ۱۳۹۳. «توسعه‌نیافتگی سیاسی از منظر فرهنگ سیاسی نخبگان در ایران (۱۳۶۸-۱۳۸۴)». پژوهشنامه علوم سیاسی. سال ۹. شماره ۴. صص ۱۶۹-۱۳۳.
- عالم، عبدالرحمن. ۱۳۷۴. «فهم فرهنگ سیاسی». سیاست خارجی. سال ۹. شماره ۴. صص ۱۵۲۶-۱۵۱۳.
- عباسی، ناصر. ۱۳۹۱. نقش فرهنگ سیاسی شیعه در ارتقای توسعه سیاسی جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- عباسی، ناصر. ۱۳۹۱. نقش فرهنگ سیاسی شیعه در ارتقای توسعه سیاسی جمهوری اسلامی ایران. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- عظیمی، غلامرضا و محمدرضا رسولی. ۱۳۸۹. «مطالعه عرضی و ملی بررسی عوامل مؤثر بر نابرابری سیاسی: با تأکید بر فرهنگ سیاسی». فصلنامه علوم اجتماعی. شماره ۴۸. صص ۲۵۱-۲۲۳.
- غفاری، مسعود و شهرزاد شریعتی. ۱۳۸۷. «بنیان‌های آرمان‌خواهی در فرهنگ سیاسی ایرانیان». راهبرد فرهنگ. سال ۳. صص ۹۸-۸۵.
- کریمی، زهیر. ۱۳۹۰. تحلیل مقایسه‌ای فرهنگ سیاسی نخبگان سیاسی ایران: اصلاح طلب و اصول‌گرا. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد. دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.
- نادمی، داوود. ۱۳۹۰. «بررسی جامعه‌شناختی سرمایه اجتماعی». برگ فرهنگ. سال ۲۳. صص ۳۵-۸.
- نظری، حامد، محمد رضا علمو محسن آل غفور، ۱۳۹۲. «فرهنگ سیاسی زنان شیعه: با تأکید بر نقش انقلاب اسلامی ایران». زن و فرهنگ. سال ۵. شماره ۱۷. صص ۹۲-۷۵.
- هنری لطیف پور، یدالله. ۱۳۸۰. فرهنگ سیاسی شیعه و انقلاب اسلامی. چاپ ۲. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- هنری لطیف پور، یدالله. ۱۳۷۷. فرهنگ سیاسی شیعه و تأثیر آن بر رفتار سیاسی مردم ایران از ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۷. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.

انگلیسی

Matlosa, Khabele. 2003. "Political Culture and Democratic Governance in South-Africa". African Association of Political Science. Vol 8. No 1. pp 85-112.